

REKABET FORUMU

HUKUK-EKONOMİ-POLİTİKA

Mart 2020, Sayı: 132

Rekabet Derneği, 20 Mayıs 2004 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derneğin amacı Türkiye’de rekabet ortamının ve rekabet kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bu dergide ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup Rekabet Derneği’ni bağlayıcı değildir.

Web: www.rekabetderneqi.org

COVID 19 SALGINININ EKONOMİK ETKİLERİ VE SALGIN SÜRECİNDE KAMU MÜDAHALELERİNİN VE REKABETİN ROLÜ

Prof.Dr. Erdal Türkkan (erdalturkkan@hotmail.com)

2019 yılı sonlarında Çin’in Hubei bölgesinde Vuhan ‘da başlayan ve tüm dünyayı , bu arada Türkiye’yi de etkisi altına alan Covid 19 veya koronavirüs salgınının ekonomik etkileri henüz tam olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak bu etkilerin ekonomik krizlerle mukayese edilebilecek boyutlara ulaşabileceği yönünde tahmin ve endişeler vardır. Şüphesiz bu aşamada salgının kısa orta ve uzun vadede ekonomiyi etkileyecek sonuçlarının ne olabileceği, ayrıca salgın yönetiminde kamu müdahalelerinin ve piyasalar yoluyla rekabetin nasıl bir rol oynayabileceği soruları önem kazanmaktadır. Şüphesiz salgının ekonomik etkileri, salgınla mücadele stratejisine ve bu stratejinin etkinliğine de bağlıdır. Bu yazıda önce uygulanacak mücadele stratejilerine göre salgının muhtemel ekonomik etkilerinin nasıl değişebileceği ve bu açıdan etkin bir çözümün olup olmadığı sorusu üzerinde durulacak, bundan sonra salgının ekonomik etkilerinin gösterdiği farklılaştırıcı özellikler sorgulanacak, daha sonra salgına karşı alınan ekonomik önlemler Türkiye örneği üzerinden hareketle incelenecek, nihayet sonuç yerine salgınla mücadelede piyasaların, rekabet süreçlerinin ve devletin rolünün ne olması gerektiği kısaca tartışılacaktır.

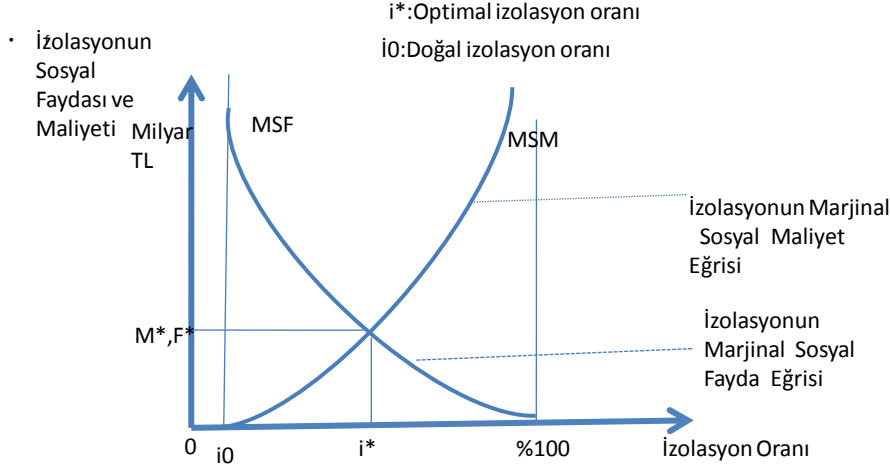
1)Salgın Sürecinde Ekonomik ve Tıbbi Açıdan En İyi Çözüm

Salgın sürecinde ekonomik ve tıbbi açıdan en iyi çözüm çakışmamaktadır. Ekonomik açıdan en iyi çözüm tüm vatandaşların hijyen ve mesafe kurallarına ve test yaptırma gereğine tam riayet ederek normal faaliyetlerini sürdürmesi, sadece esasen çalışmayanların (emeklilerin) ve riskli grupların sıkı bir izolasyona tabi tutulmasıdır. Bu şekilde salgın sürecinde ekonomik faaliyetler sınırlı izolasyon kısıtı altında ulaşılacak en yüksek düzeyde gerçekleşecektir. Ancak bu durumda hastalık hızla yayılacağından kısa dönemde pik yapan tedaviye muhtaç hasta sayısı nedeniyle mevcut tıbbi sistem ihtiyaca cevap veremeyecek ve önemli insan kayıpları ortaya çıkacaktır. Tıbbi açıdan en iyi çözüm ise, yaygın ve çok boyutlu bir tam izolasyon ve karantina yoluyla virüsün bulaşma hızını

minimum düzeye çekmektir. Bu durumda hastalığın yayılma hızı minimum düzeyde tutulacak ve ölü sayısı minimize edilmiş olacaktır. Ancak bu durumda ekonomik faaliyetlerin aşırı aksaması nedeniyle çok sayıda işsiz ortaya çıkacak ve ekonomik sistem uzun süre faaliyet dışı kaldığından ekonomik kayıplar çok büyük boyutlara ulaşacaktır. Öyle ki gelir düşüklüğü ve aşırı stres nedeniyle ilave insan kayıplarının ortaya çıkması söz konusu olacaktır. Bu çerçevede ne ekonomik açıdan en iyi olan çözümün ne de tıbbi açıdan en iyi olan çözümün toplumsal açıdan istenilir yani optimum olmadığı açıktır. Toplumsal açıdan optimum çözüm , ekonomik açıdan ideal çözüm ile tıbbi açıdan ideal çözümün arasında bir noktada gerçekleşecektir.

İdeal çözüm optimal izolasyon oranı olarak tanımlanabilir. Çünkü izolasyon oranı, hem milli gelirin % si olarak ifade edilebilecek ekonomik kayıp oranına hem de koronavirüsün yol açtığı ölüm oranına kumanda etmektedir. Optimal çözümü tanımlayabilmek için birbiriyle ters orantılı iki marjinal eğrinin kesişme noktasının bulunması gerekecektir. Bu eğrilerden birisi İzolasyonun marjinal sosyal faydası (MSF) eğrisidir. Bu eğri izolasyonun bir birim artırılması (Örneğin: Süre X Nüfus sayısı =Gün olarak) halinde bundan sağlanılabilecek ek faydayı ifade eder. Bu ek fayda esas itibariyle kurtarılacak insan sayısına bağlıdır. Burada da kurtarılacak insan sayısının insan hayatına ve sağlığına atfedilen belli bir birim değer ile çarpılması gerekir. Bu birim değerın hesaplanmasında uçak şirketlerinin kullandığı tazminat miktarları veya başka ölçüler kullanılabilir. Marjinal sosyal fayda eğrisinin negatif eğimli olması esastır. Çünkü izolasyon oranı arttıkça toplam faydanın artması söz konusudur. Ancak her ilave izolasyon miktarının sağlayacağı ek fayda (kurtarılacak insan sayısı ve düzeltilecek insan sağlığının değeri) azalma eğiliminde olacaktır. Marjinal sosyal fayda eğrisinin eğimi ve biçimi mevcut tıbbi bakım kapasitesine ve yeteneğine de bağlı olarak şekillenecektir. İkinci eğri, izolasyonun marjinal sosyal maliyeti eğrisidir. İzolasyonun yaratacağı maliyet esas itibariyle izolasyon dolayısıyla kısılan üretim, azalan istihdam veya talep nedeniyle ortaya çıkan milli gelir kayıplarıdır. Bu eğrinin pozitif eğimli olması yani artan bir seyir izlemesi beklenir. Çünkü izolasyon arttıkça karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle bundan doğan ek üretim kayıpları artış gösterecektir. Marjinal sosyal maliyet eğrisinin eğimi ve şekli de ülkenin sanayileşme, dışa açıklık derecesi gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilecektir. Bu çerçevede negatif eğimli sosyal fayda eğrisi ile pozitif eğimli sosyal maliyet eğrisinin kesişme noktası optimal izolasyon oranını verecektir. Şüphesiz gerek marjinal sosyal fayda eğrisinin gerekse marjinal sosyal maliyet eğrisinin çizimi önemli bir ampirik çalışmayı gerektirir . Burada esas amaç optimum izolasyon noktasının kağıt üzerinde bulunması değildir. Toplumların zenginlik derecesi ve insan hayatına verdiği önem, toplumsal olarak alınacak izolasyon tedbirlerini optimal noktaya doğru yönlendirecektir. Koronavirüsle mücadele sürecindeki şeffaflık ve ortak akıl kullanma becerisi, optimal izolasyon oranına yakınlaşmayı kolaylaştıracaktır.

COVID 19 İçin Optimal İzolasyon Oranı

Prof. Dr. Erdal Türkkan

Şekilde , her toplumda belli bir izolasyon düzeyinin normal koşullarda da var olduğu varsayımından hareketle i_0 düzeyinde bir doğal sosyal izolasyon olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla sosyal maliyet eğrisi i_0 da sıfır değerini almakta ve izolasyon düzeyi arttıkça yükselerek artan bir seyirle %100 izolasyon oranına yaklaşıncaya sonsuza doğru yükselmektedir. Bu, maddi kayıpların en yüksek düzeye çıkabileceğini ifade etmektedir. Marjinal sosyal fayda eğrisi de i_0 düzeyinde en yüksek düzeydeyken, % 100 izolasyon durumunda sıfır değer almaktadır.

2)Salgının Ayırt Edici Mikro ve Makro Ekonomik Etkileri

COVID 19 salgının etkileri, bilinen salgınların veya ekonomik şokların etkilerinden farklıdır. Salgının muhtemel ekonomik etkileri salgınla mücadelede kullanılan yöntemlerle yakından ilişkilidir. Bu açıdan en önemli faktör izolasyonun nasıl sağlanacağıdır.İzolasyon açısından iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisi eve kapanma, karantinaya alma veya tam izolasyon diğeri ise mesafe koyarak izolasyon veya korunmadır. Birincisinde ekonomik aktivitenin durdurulması, ikincisinde ise belli kısıtlar altında devam ettirilmesi söz konusudur. Salgının ekonomik etkilerini talep cephesindeki etkiler, arz cephesindeki etkiler ve makro ekonomik etkiler olarak üç grupta ele almak yararlı olur. Salgının arz ve talep cephesindeki etkileri de bilinen virüslerin ve bilinen ekonomik şokların etkilerinden farklıdır.Şüphesiz bu etkiler, devletin salgına karşı aldığı ekonomik önlemler çerçevesinde şekillenecektir.

a)Talep Cephesinde Ortaya Çıkan Değişmeler

Talep cephesinde ortaya çıkan en önemli ve farklı etki, toplu talebe konu olan, yani çok sayıda insan aynı anda hizmet veren alanlarda talebin tamamen veya önemli ölçüde kesilmesi şeklinde olacaktır. Bu kapsamda olan faaliyetler arasında otelcilik, lokantacılık, eğlence mekanları, eğitim kurumları, spor tesisleri, hava taşımacılığı başta olmak üzere tüm yolcu taşımacılığı, salgın dışında hizmet veren hastaneler ve sağlık kurumları vs. yer almaktadır.

Talep cephesinde ortaya çıkan bir başka değişme de günlük talebe konu olan bazı zorunlu olmayan malların tıbbi endişelerle talep edilmemesi şeklinde olacaktır. Gazete ve dergi talebini, sokak satıcılarından alınan simit vs, gibi tüketim mallarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Ev izolasyonu ve karantina halinde bu etkiler çok sert olacaktır. Mesafeli izolasyonda ise bu etkiler daha sınırlı düzeyde ortaya çıkacaktır.

Talep cephesinde ortaya çıkan bir başka değişme, zorunlu olmayan dayanıklı tüketim mallarına ve yatırım mallarına olan talebin ertelenmesidir. Bu ertelenmede, geleceğe yönelik belirsizlikler karşısında nakit kalma isteği yanında bu malların teminin gerektirdiği kaçınılmaz yüz yüze ilişkiler de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin ev izolasyonunda kalan kişilerin evlerine teslimat için gelen kişileri evlerine kabul etmeme eğilimleri yüksek olacaktır. Ancak mesafeli kısmi izlasyonda bu etkinin zayıf kalması beklenebilir. Özellikle de Türkiye’de olduğu gibi geciktirilmiş taleplerin karşılanması veya geçici ve çok avantajlı kamu desteği durumunda da talep kısılması sınırlı kalabilir.

Talep cephesinde ortaya çıkan bir başka önemli gelişme dış talebin, bazı salgınla mücadele ürünleri dışında duraksaması ve bazı malla için tamamen durmasıdır. Bu durum ihracatın azalması anlamına gelmektedir. Dış talep azalması turizm sektörü açısından ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu arada dış dünyadan yapılan talebin yani ithalatın da yine bazı salgınla mücadele ürünleri dışında azalması söz konusudur. Dış talebin salgından nasıl etkileneceği, izolasyon yöntemleri ile yakından ilişkilidir. Örneğin uçuş yasakları, tır şoförlerine konulan yasaklar ve karantina zorunluluğu bu konuda ciddi aksamalara neden olabilecektir. Dış talep azalmasının önemli ölçüde etkilediği bir başka mal grubu petrol olmuştur. Bu çerçevede petrolün fiyatı çok önemli ölçüde azalmış ve Çin gibi petrol ihtiyacı yüksek olan ülkeler bu düşük fiyatlardan mal stoklama yoluna gitmiştir.

Talep cephesinde ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme ev izolasyonunun, hijyenik tedbirlerin ve geleceğe yönelik belirsizlik ve endişelerin zorunlu kıldığı mallara yönelik talep patlamasıdır. Bu tür talep patlamalarında kamunun da bedelsiz mal dağıtma amacıyla yaptığı büyük boyutlu talepler etkili olmaktadır. Bu malların başında, makarna , kuru gıdalar, kolonya, maske, korunma tulumları, vs. yer almaktadır. Zorunlu mallara talep artışı, rafların boşalması, fiyat artışları ve fiyatı arttırılmayan bazı malların karaborsaya düşmesi ve teslimat sürelerinin uzaması biçiminde kendisini gösterecektir.

Salgın nedeniyle ev izolasyonu, eğitim kurumlarının kapatılması ve ev dışında zorunlu karantina uygulamalarının artması online mal ve hizmet talebinde artışını çok önemli boyutlarda arttıracaktır.

Nihayet coronavirüs salgınının bazı yeni mal taleplerinin ortaya çıkmasına yol açması söz konusudur. Bu bağlamda örneğin uzaktan eğitim talebinde bir patlama olması söz konusudur. Aynı şekilde online mal talebi ve eve teslim hizmetleri talebinde de bir patlama olması kaçınılmazdır. Diğer taraftan doğrudan salgınla mücadele açısından gerekli olan test materyallerinin üretilmesi, daha koruyucu maske, tulum, kask ve yeni ilaçlar , daha etkili hijyenik malzemeler, daha basit kullanımlı solunum cihazlarına olan yeni bir talep dalgasının yani yeni piyasaların ortaya çıkması söz konusudur.

b)Arz Cephesinde Ortaya Çıkan Değişmeler

Bir yandan izolasyon tedbirlerinin, diğer yandan talepteki kaymaların ve hükümetin ekonomik tedbirlerinin arz cephesinde önemli değişmelere neden olması söz konusudur.

-Arz cephesinde görülen değişmelerden birisi sipariş ve rezervasyon iptalleri nedeniyle ortaya çıkan faaliyete ara verme zorunluluğudur. Bu durumun en bariz örneği turizm sektöründe yaşanmıştır. Turizm işletmeleri bu nedenle pek çok işçiyi ücretsiz izin vererek işten çıkarmıştır. Şüphesiz bu işletmelerin diğer girdi siparişlerini de iptal etmesi söz konusudur. Bu durum özellikle yurt dışına yönelik veya yurt dışında gerçekleştirilen izolasyonlarla yakından ilişkilidir.

- İzolasyon tedbirleri nedeniyle bazı mekanlarda alışverişin kısıtlanması sonucunda satışların önemli ölçüde azalması sonucunda kendiliğinden veya kamunun talebi üzerine iş yeri kapatmaları da arz cephesinde görülen önemli sorunlardan birisidir. Bu kapatmaların satışlar yanında bu işyerlerinde satılan tüm malların üretimine de yansması söz konusudur. Bu durumun en göze çarpan örneklerinden birisi AVM lerin, otellerin, restoranların kahvehane ve eğlence yerlerinin kapatılmasıdır

-Girdi teminindeki zorluklar da arz cephesinde yaşanan sorunların önemli bir kaynağı olmaya devam etmektedir. Girdi teminindeki zorluklar başlangıçta özellikle Çin'den temin edilen girdiler konusunda yaşanmıştır. Ancak ülke düzeyinde iki yönlü olarak izolasyon tedbirlerinin artması girdi temini zorluklarını genişletecek etkiler yaratmıştır.

İzolasyon tedbirleri nedeniyle talebi tamamen duran veya büyük ölçüde azalan mal ve hizmetlerin satışının yapılamaması , bu alandaki üretimin durmasına ve tesislerin kapanmasına yol açmıştır.

Toptan satışlarda tahsilat yapılamaması da önemli bir arz sorunu yaratmaktadır. Toptan satış yapan teşebbüsler, satış yaptıkları kurumların faaliyetlerini durdurmaları nedeniyle yeni satış yapamadığı gibi alacak tahsilatı da yapamama durumuna düşmüştür. Bu şartlar altında bu tür teşebbüslerden bazıları faaliyetlerine belirsiz bir süre için geçici olarak ara vermiştir.

Temininde güçlük çekilen malların üretiminde de merdiven altı tesislerin harekete geçmesi söz konusu olmuştur. Aynı şekilde temininde güçlük çekilen malların üreticileri, yurt dışından gelen siparişlerden sağladıkları cazip fırsatlar nedeniyle mallarını yurt içi yerine ihracata yönlendirmeyi seçmişlerdir. Ancak bu durum Türkiye'de polisiye tedbirler ile engellenmiştir.

Çok daha sınırlı olmakla birlikte bazı işletmeler de yeni ihtiyaçların talebini karşılamak amacıyla yeni yatırımlara girişmişlerdir.

c)Salgının Makro Ekonomik Etkileri

Salgına karşı alınan izolasyon tedbirlerinin en önemli makro ekonomik etkisi işsizlikte önemli ve ani artışlar yaratmasıdır. Bu açıdan üç çeşit istihdam kaybı söz konusudur. Bunlardan birisi, sigortalı işgücünün işini kaybetmesidir. Bu durumda bu işçilerin ücretlerinin bir bölümü işsizlik sigortasından sağlanmış olacaktır. İkinci grup işsizlik, sigortalı olamayan, bu nedenle de herhangi bir sigorta geliri alamayacak olan işsizlerdir. Üçüncü grup işsizler ise, kendi işini yapan, ancak izolasyon nedeniyle faaliyetine devam edemediği için faaliyetini durduran işsizlerdir. Ancak bu üç kategori haricinde daha önce iş aradığı halde iş bulamayan önemli bir işsiz kitlesi söz konusudur. Salgın döneminde bu kitlenin iş bulma ümidini tamamen kaybetmesi olasılığı yüksektir.

Salgına karşı izolasyon tedbirlerinin ve salgın psikolojisinin bir başka makro ekonomik etkisi, büyüme hızında düşüşlerin olmasıdır. Bu durum bir yandan

toplam özel tüketimin azalması, diğer taraftan toplam yatırımın azalması ile ilgilidir. Ancak kamu harcamalarında önemli artışlar olması söz konusudur. Ancak kamu harcamalarından önemli bir bölümü transfer harcaması olduğundan bunların milli gelir artışından çok gelir dağılımında değişme yaratması söz konusudur. Büyümenin bir diğer belirleyicisi olan İhracat-ithalatın yani net dış talebin nasıl gelişeceği burada önem kazanmaktadır. Petrol fiyatlarında aşırı düşme nedeniyle ithalatın önemli ölçüde azalacağını öngörmek mümkündür. Buna karşılık ihracatın nasıl bir gelişme göstereceği daha problematiktir. Bununla birlikte turizmde hissedilir bir gerileme olacağı muhakkaktır. Diğer taraftan tüm dünya ülkelerinde durgunluk sinyallerinin artıyor olması ihracat için iyimser olmayı zorlaştırmaktadır. Büyümeyi belirleyecek bir diğer faktör kamunun koronavirüs konusunda alacağı tedbirlerdir. Bu tedbirlerin milli gelire oranı ilk aşamada % 2 ler civarındadır. Ancak başka ülkelerde bu oranın % 5- 10 lara kadar çıktığı görülmektedir. Mevcut oranda yapılacak artış IMF desteği alınıp alınmayacağına da bağlı olacaktır. Her halde öngörülen % 5 lik büyümenin olmayacağı, gecikmiş talebin ve cazip teşviklerin etkisiyle en iyi ihtimalle büyüme hızının düşük pozitif düzeylerde kalacağı söylenebilir.

Koronavirüs salgınının ekonomik istikrarı da etkilemesi söz konusudur. Bu bağlamda ilk olarak koronavirüs salgınının bütçe açığını arttırıcı etkiler yapması beklenebilir. Bunun nedenlerinden birisi kamu gelirlerinin düşen iktisadi faaliyet ve yapılan tahsilat ertelemeleri nedeniyle azalması, ikincisi de kamu harcamalarının artmasıdır. Ayrıca koronavirüs salgınının olağanüstü kamu harcamaları nedeniyle parasal bir genişleme yaratması da söz konusudur. Ancak bu iki faktörün enflasyonu yukarı çekmesi olasılığı nispeten düşüktür. Aksine bu enflasyonist genişlemelere rağmen deflasyonist bir konjonktüre girilmesi olasıdır. Çünkü teorik olarak koronavirüs salgınına karşı alınan önlemlerin talep gerilemeleri nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde bir gerilemeye yol açması olasılığı vardır.

Koronavirüs salgını, tüm ülke borsalarında ciddi bir gerilemeye neden olmuştur. Bu süreçte tasarruflar da güvenli liman arayışına girmiştir. Bu güvenli liman altın olmakla birlikte artan likidite ihtiyacının altını da güvenli liman olmaktan çıkarabileceği görülmüştür.

3) Salgına Karşı Alınan Ekonomik Önlemler

Kamunun salgına karşı aldığı önlemlerin büyük bir bölümü ekonomik sonuçlar doğuran ancak nitelik itibarıyla ekonomik olmayan tedbirlerdir. Kamunun getirdiği çeşitli yasak ve sınırlamalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak kamunun, bir yandan kendisinin ek harcama yapmasını gerektiren, diğer yandan özel karar birimlerinin bazı ekonomik fedakarlıklarda bulunmasına yol açan kararları da vardır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Ekonomik İstikrar Kalkanı adı altında 21 maddeden oluşan 100 milyar TL ye ulaştığı ifade edilen bir tedbir paketi, açıklamıştır. Bunun dışında belediyeler ve bazı bakanlıklar da ek tedbirler açıklamışlardır. Ayrıca bazı firmaların veya teşebbüs birliklerinin ve bireylerin aldığı kararlar söz konusudur. Maalesef bu tedbirler belli bir sistematığa sahip değildir. Ayrıca GSYİH nin %2 si civarında kalan bu tedbirlerin yeterli olmadığı da açıktır. Nihayet 100 milyar liralık paketin gerçek anlamda harcama niteliği taşımayan unsurlardan oluştuğu da bir vakiadır. Kamunun aldığı salt ekonomik tedbirleri amaçlarına göre on alt başlık altında ele almak mümkündür.

i) İşsizliğe Karşı Önlemler

Salgının en önemli sonuçlarından birisi, çok sayıda kişinin işini dolayısıyla tek gelir kaynağını kaybetmesidir. Burada işçi statüsünde olduğu halde işsizlik sigortasından yararlanma imkanı olmayan işsizler açısından acil bir durum söz konusudur. Bu konuda acil ve yeni tedbirler gerekmektedir. Türkiye maalesef bu konuda bir tedbir ortaya koymamıştır. Kamunun aldığı tedbirler daha ziyade işten çıkarmaları en aza indirmeye yöneliktir. Cumhurbaşkanlığı paketinde bu amaçla alınan tedbirler şunlardır:

- Asgari ücret desteğinin devam etmesi (Madde 13).

- İstihdamdaki sürekliliği temin etmek amacıyla 2 aylık telafi çalışma süresinin 4 aya çıkartılması (Madde 19). Burada istihdam yükümlülüğünün ileri tarihe ertelenmesi ve iş kaybının böylece önlenmesi söz konusudur.

-Kısa çalışma ödeneği devreye alınacak, bundan faydalanmak için gereken süreçler kolaylaştırılacak ve hızlandırılacak. Böylece faaliyetine ara veren iş yerlerindeki işçilere geçici bir gelir desteği verirken, işverenlerin de maliyeti azaltılmış olacak.(Madde 15)

- Mevzuattaki esnek ve uzaktan çalışma modellerinin daha etkin hale getirilmesi temin edilecek. (Madde 14). Bu şekilde işten çıkarma yerine çalıştırma modelinin değiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan işçi statüsünde olmadığı halde sahip olduğu işyerini kapatmak veya faaliyetini durdurmak zorunda kalan kişilerin durumu da yeni tedbirlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Mevcut pakette bu konuda da doğrudan bir tedbir ortaya konulmamıştır. Ancak aşağıda değinildiği şekilde esnafın borçları ve yükümlülükleri ertelenerek ve ucuz kredi verilerek bu dönemi atlatalmaları hedeflenmektedir.

Buna karşılık sigortalı olarak çalışıp, işini kaybettiğinde işsizlik sigortasına başvurma hakkı olan işsizlerin durumu nispeten daha kolay çözüme kavuşturulacak durumdadır.

ii) Nakit Sıkıntısını Gidermeye Yönelik Önlemler

Salgının en önemli etkilerinden birisi de bazı alt sektörlerde nakit akımının durması ve bu durumdaki teşebbüslerin kamuya ve bankalara yönelik yükümlülüklerini yerine getiremedikleri için beka sorunu yaşamalarıdır. Salgının yıkıcı etkilerinin geçici olacağı düşüncesiyle bu alanda başvuru olan tedbirler yükümlülüklerin ertelenmesi ve kısmi nakit desteği şeklindedir. Ekonomik İstikrar Kalkanı Programında bu tedbirlere büyük ağırlık verildiği görülmektedir. Bu konudaki tedbirlerden bir bölümü (aşağıdaki 5 madde) doğrudan kamuya kalıcı bir yük bindirmemekte sadece alacak ertelenmesi sağlamaktadır:

-Perakende, AVM, Demir-Çelik, Otomotiv, Lojistik-Ulaşım, Sinema-Tiyatro, Konaklama, Yiyecek-İçecek, Tekstil-Konfeksiyon ve Etkinlik-Organizasyon sektörleri için Muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primleri Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6'şar ay ertelendi.(Madde 1)

.-Stopaj gibi kaynağında yapılan kesintilerin ödemelerini içeren muhtasar beyannamelerin süreleri 3 ay ertelenecek.(Madde 12).

-Konaklama vergisi Kasım ayına kadar uygulanmayacak.(Madde 2)

-Otel kiralamalarına ilişkin irtifak hakkı bedelleri ve hasılat payı ödemeleri Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için 6 ay süreyle ertelendi.(Madde 3)

-Kredi Garanti Fonu limiti 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkartılacak, kredilerde öncelik, gelişmelerden olumsuz etkilendiği için likidite ihtiyacı oluşan ve teminat açığı bulunan firmalar ile KOBİ'lere verilecek (Madde 8)

Aşağıda belirtilen son üç madde ise kamuya bir yük getirmemekte ve bankalara yönelik bir mali yük gerektirmektedir:

-Virüsün yayılmasına karşı alınan tedbirlerin etkisiyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline "mücbir sebep" notu düşülmesi sağlanacak.(Madde 11)

- Kovid-19 salgınıyla ilgili tedbirlerden etkilendiği için nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemeleri asgari 3 ay ötelenecek ve gerektiğinde bunlara ilave finansman desteği sağlanacak.(Madde 5)

-Bu dönemde işlerinin olumsuz etkilendiğini beyan ederek talepte bulunan esnaf ve sanatkârların Halkbank'a olan kredi borçları, Nisan, Mayıs ve Haziran anapara ve faiz ödemeleri 3 ay süreyle ve faizsiz olarak ertelenecek (Madde 7)

Yukarıda sözü edilen, kamuya gelirinden geçici olarak vazgeçme ve geliri erteleme gibi bir yük getiren tedbirlerin mükellefleri belli bir süre için rahatlaması söz konusudur. Ancak bu kararın bu mükelleflerin gelecekteki hayatiyetini sürdürmelerini garanti altına alması söz konusu değildir.

Teşebbüsler dışında nakit sıkıntısı çeken ailelere yardım için de bir tedbir öngörülmüştür. Madde 18 de ele alınan bu tedbire göre:

- Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın belirlediği kriterlere göre ihtiyaç sahibi ailelere yapılacak nakdi yardımlar için ilave 2 milyar liralık bir kaynak ayrılacak.

Kamunun geçici rahatlama sağlayan tedbirlerinin maliyetinin kısmen bankalar kısmen de bu tedbirlerden yararlananlar tarafından karşılanması söz konusudur. Salgın sürecinde belediyeler de önemli gelir kayıplarına uğramış ve ek masraflara girmiştir. Bu çerçevede daha yakın tarihte alınan bir kararla belediyelerin borçlarına karşılık, vergi tahsilatından ayrılacak paylardan 3 ay kesinti yapılmaması yoluna gidilecektir. Toplam 3 milyar TL olması beklenen bu erteleme ile belediyelerin nakit sıkıntısına kısmi ve geçici bir katkı sağlanmış olmaktadır.

iii) Riskli Gruplara Yönelik Tedbirler

Koronavirüs salgınından en fazla etkilenecek grup 65 yaş üstü çoğu emekli olan vatandaşlar olduğu için bu vatandaşların ve kronik hastalığı olanların evde kalmaları zorunlu hale getirilmiş ve aksi davranışlar 3150 TL lik bir müeyyideye bağlanmıştır. Emeklilerden önemli bir bölümünün 1000 TL nin altında gelire sahip olduğu ve bu nedenle çalışmak zorunda olduğu ise bilinmektedir. Bu çerçevede hükümet üç tedbir almıştır. Bunlar:

- En düşük emekli maaşı 1.500 liraya yükseltilecek (Madde 16)

-Emeklilerin bayram ikramiyesi Nisan ayı başında ödenecek. Yine emeklilerin maaş promosyon ödemelerinin de, şubelere gitmelerine gerek kalmaksızın, doğrudan hesaplarına yatırılması sağlanacak. (Madde 17)

-Tek başına yaşayan 80 yaş üstü yaşlılar için sosyal hizmet ve evde sağlık hizmetlerinden oluşan periyodik takip programı devreye alınacak. (Madde 21)

-Bu tedbirlere ilaveten Bilim Kurulu'nun önerisiyle 65 yaş üzerindeki tüm yaşlılara koruyucu maske ve kolonya dağıtılması ve 76 yaşının üzerindeki emeklilerin maaş ödemeleriyle ilgili de kolaylık sağlanması söz konusu olacaktır.

Bu tedbirlerin zorunlu izolasyonun getirdiği gelir kayıplarını telafi açısından soruna çare olacak boyutta olmadığı açıktır.

iv)Sosyal Hizmet ve yardımlar

Düşük gelirli kategorilere yönelik sosyal hizmet ve yardımlar aynı ve nakdi olabilmektedir.

Düşük gelirli gruplara yönelik aynı yardımlar ilk bakışta gerekli ve yararlı gibi görünmekle birlikte sakıncaları yararlarının çok üzerinde olan yardımlardır. İlk olarak bu yardımlar, bir anda yüksek miktarda talep yaratıldığı için piyasada suni darlık ve fiyat artışı yaratma kapasitesi olan yardımlardır. Nitekim kolonya ve maske dağıtımına yönelik yardımlar piyasalarda çok olumsuz gelişmelere neden olmuştur.İkinci olarak bu yardımların israfa neden olması söz konusudur. Çünkü bireylerin verilen yardımı kullanıp kullanmayacakları, kullanırlarsa da etkin kullanıp kullanmayacakları belirsizdir. Ayrıca bu yardımların bir bölümü bozuk mallardan oluşmaktadır.Üçüncü olarak bu yardımların yolsuzluk ve haksızlığa yol açmadan yapılması imkanları oldukça sınırlıdır. Nihayet bu yardımlar önemli bir dağıtım ve ambalaj ve gözetim maliyetine katlanılmasını gerekli kılmaktadır.

Ayrıca Aile Çalışma ve Sosyal Yardım Bakanlığı ihtiyaç sahiplerine 1000 TL lik bir nakit yardımı yapılacağını açıklamıştır. Bu yardımın bir defaya mahsus olması ve oldukça sınırlı bir miktarda yapılması nedeniyle , sorunun büyüklüğü karşısında yetersiz kalması kaçınılmazdır.

v)Tahsilat Geciktirmeleri, Ödeme Öncelemeleri

Kamunun bazı zorunlu mallardan (elektrik, su, doğalgaz) doğan alacaklarını tahsili konusunda erteleme yapması hatta arz kesintilerine son vermesi söz konusu olabilmektedir. Bu tedbir yerel yönetimler aracılığıyla alınmakta, ancak özelleştirilmiş hizmetlerde bu ertelemenin yapılmasından doğacak maliyetlerin özel şirket tarafından karşılanması söz konusu olmaktadır. Kamunun yapacağı bazı ödemeleri öne alarak izolasyonun getirdiği sorunları hafifletme yaklaşımı içinde olduğu da görülmektedir. Çiftçilere yapılan ödemelerin öne alınmasını, bayramda emeklilere yapılacak ödemelerin öne alınmasını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

vi)Düşük Maliyetli veya Sıfır Maliyeti Krediler

Kamu, özellikle kamu bankaları aracılığıyla düşük maliyetli hatta sıfır maliyetli ve geri ödemesi geciktirilmiş krediler yoluyla özellikle KOBİ'lerin ayakta tutulmasını amaçlayan krediler vermektedir. Özel bankalar da düşük maliyetli ve geri ödemesi geciktirilmiş krediler vermeye zorlanmaktadır.

vii)İhracat ve İthalatla İlgili Tedbirler

Krizin küresel bir boyut kazanmış olması nedeniyle ihracat ve ithalat faaliyetlerinin de etkilenmesi söz konusudur. İhracat ile ilgili olarak alınan tedbir aşağıdaki gibidir:

İhracattaki geçici yavaşlama sürecinde kapasite kullanım oranlarının korunması amacıyla ihracatçıya stok finansmanı desteği verilecek.(Madde 6)

Buna ilaveten kamu, bazı malların iç piyasa yerine daha cazip olan dış piyasaya gönderilmesini engellemek amacıyla ihracat kısıtlamaları yoluna gitmiştir. Aynı anda bu firmalar iç piyasaya mallarını düşük fiyatla satmaya zorlanmıştır. Hükümetin iç piyasayı önceliklendirmesi normal karşılanırsa bile bunu yaparken özel firmaların daha yüksek gelirden vazgeçmelerini istemesi hakkaniyetle uyumlu değildir. Böyle durumlarda kamunun belli bir telafi ödemesi yapması gerekir. İthalatla ilgili olarak da 20 maddede “Küresel tedarik zincirlerindeki aksama ihtimaline karşı hem üretimde hem de perakende de belirlenen önceliklere göre alternatif kanallar geliştirilecek” şeklinde bir karar alınmıştır.

viii)Fiyat Kontrolleri ve Cezalandırmalar

Salgın ile mücadele kapsamında, bazı zorunlu malların fiyatlarında önemli artışlar olduğu ve bu malların raflardan çekildiği bir vakıadır. Ancak bu artışların ve yoklukların nedenleri ve mahiyeti üzerinde durmak gerekir. Örneğin yukarıda değinildiği gibi kolonya ve maske konusunda merkezi hükümet her emekliye bedava maske ve kolonya vaat etmiş ve bu amaçla piyasadan mal toplamaya başlamıştır. Aynı anda bir yandan belediyeler ve yardım kuruluşları , bir yandan da internet siteleri, bazı tüccarlar ve vatandaşlar bu mallardan ihtiyaç ötesinde temin etmeye çalışmışlardır. Bu durumun bu malların fiyatlarında büyük sıçrama yapması maddenin tabiatı icabıdır ve kaçınılmazdır. Hükümet bu durumda üreticileri ve satıcıları fırsatçılıkla suçlayarak ceza yağdırmıştır. Arz talep kanunlarını inkar eden bu yaklaşım önemli bir hatadır. Çünkü kriz dönemlerinde zorunlu malların büyük miktarda bedava dağıtımı , bir yandan fiyat artışlarına, diğer yandan karaborsaya, yokluklara, israfa ve yoksuzluğa yol açan sakıncalı bir girişimdir. Böyle durumlarda şüphesiz yasal düzenlemelerin bir gereği olarak doğrudan spekülasyon amacıyla mal toplayanlar konusunda polisiye tedbirler alınması doğaldır. Ancak kamunun polisiye tedbirler yerine, üretimi arttıracak ve toplu talebi kısıtlayacak tedbirlere ağırlık vermesi çok daha rasyonel bir yaklaşımdır olacaktır.

iX)Piyasayı Canlandırmaya Yönelik Tedbirler

Türkiye’de koronavirüs salgını önemli bir ekonomik krizden çıkış döneminde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan hala talebi geliştirmeye yönelik tedbirlere yer verilmektedir. Ancak burada garip olan, koronavirüsle mücadele programı içerisinde inşaat sektörüne destek tedbirine de yer verilmiş olmasıdır. Bu çerçevede alına karar aşağıdaki gibidir:

- “500 bin liranın altındaki konutlarda kredilendirilebilir miktar yüzde 80’den yüzde 90’a çıkartılacak, asgari peşinat yüzde 10’a düşürülecek.(Madde 10)”. Bu tedbir aslında merkezi devlete değil, bankalara bir ek yük ve ek risk getirmiştir olmaktadır.

Ekonomiyi canlandırma amaçlı iki tedbir daha söz konusudur. Bunlar Madde 9 da yer alan “Vatandaşlar için uygun ve avantajlı şartlarda sosyal amaçlı kredi paketleri devreye alınması teşvik edilecek.” kararı ve madde 4 de yer alan “İç

havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranı yüzde 18'den yüzde 1'e indirildi."kararıdır.

x)Yeni İhtiyaçların Yurtiçi Üretimine Yönelik Teşvikler

Nihayet kriz döneminde ortaya çıkan bazı acil ve yeni ihtiyaçların yurtiçinde üretilmesi için çaba sarf edilmesi önemli bir husustur. Solunum cihazları konusunda yapılan girişimler bu açıdan önemlidir. Diğer taraftan bazı test kitlerinin yurtiçi üretiminin teşviki de yararlı olmuştur.Bu arada aşı ve tedavi ilacı üretimine yönelik teşvik ve çabaların da her ülkede mutlaka yapılması gerektiği tartışmaya konu olmayacaktır.

4)Salgın Sürecinde Piyasaların ve Devletin Rolü

Salgın başladıktan sonra en fazla sorulan sorulardan birisi, bu süreçte piyasaların ve devletin rolünün ne olacağı sorusudur. Bu soruya verilecek cevaplar, rekabetin, ve Rekabet Kurumu'nun rolünün ne olabileceğini de belirleyecektir. Şüphesiz virüs salgını, devletin rolünü arttıran bir etki yaratmıştır. Bu süreçte devlet bir yandan özgürlükleri kısıtlayan yasaklar koyar ve düzenlemeler yaparken diğer taraftan da ekonomik hayatta ortaya çıkan olumsuzlukları telefı etmeye yönelik tedbirler almak durumundadır. Örneğin devletin aldığı yasaklayıcı ve kısıtlayıcı tedbirler nedeniyle hava ve kara taşımacılığı %90 lara varan oranda sekteye uğramıştır. Bu durumda devletin bu şirketlerin tamamen piyasadan çekilmesini yani batmasını engelleyecek bazı önlemler alması kaçınılmazdır. Ancak bu durum piyasaların tamamen devre dışı kalması anlamına gelmemektedir. Coronavirüs salgını nedeniyle petrol talebinin azalması sonucunda petrol fiyatları büyük bir düşüş göstererek varil başına 20-25 \$ düzeylerine inmiştir. Bu düşüş devletlerin kararıyla değil, piyasalar aracılığıyla olmuştur. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelerin dış ödeme zorlukları da kendiliğinden önemli ölçüde azalmıştır. Yine piyasalar talebi aniden yükselen malların fiyatlarını bir miktar yukarı çekerek bulunulurluğunu ve erişilebilirliğini sağlamaktadır.Salgın süresince büyük ve küçük zincir marketler tüm ihtiyaçlara etkin şekilde cevap vermeye devam etmektedir. Ortaya çıkan yeni ihtiyaçların yeni girişler yoluyla üretilmesi konusunda da piyasaların fevkalade dinamik bir işlev yapması söz konusudur.

Burada esas sorun, piyasaya güven duymayan ve piyasanın işleyişinde ahlaki prensiplere uyulmasının zorunlu olduğunu düşünen kamu yöneticilerinin, haksız suçlamalarla özel girişimcileri fırsatçılıkla suçlamaları ve cezai müeyyideler uygulamaya başlamalarıdır. Şüphesiz kamunun üretilen malların genel sağlık gereklerine uygunluğunu denetleme ve uygun hareket etmeyenleri cezalandırma gibi bir işlevi vardır. Aynı şekilde kamunun teşebbüslerin piyasalardan mal toplayıp suni bir hakim durum yaratarak veya hakim durumlarını kullanarak veya aralarında anlaşarak fahiş fiyatla mal satmalarını engelleme görevi de vardır. Ancak bu görevin sadece Rekabet Kurumu tarafından usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Yoksa piyasayı etkileme şansı olmayan küçük bir firmanın bir mal için fahiş fiyat koyması polisiye bir olay değildir.

Kriz sürecinde devletin en önemli görevi, yıllar içinde oluşan piyasaların çökmesini ve işlerlik kazanma yeteneğini kaybetmesini engellemek, yani piyasaları geçici olarak koruma altına almaktır. Bu şekilde salgın sonrasında işlerliğini kaybetmemiş olan bir piyasa tekrar devreye girecektir. Burada yeni bir sigorta işlevi söz konusudur. Bu sigorta deprem sigortası gibi çalışacaktır. Öyle ki

bu süreçte devletin salgından ve salgınla mücadele sırasında devletin aldığı tedbirlerden zarar gören herkesin zararını tam olarak telafi etmesi gerekmektedir. Devletin geçici olarak ortaya çıkan işsizliğin ve gelir kayıplarının telafisi için milli gelirin % 5-10 una ulaşan oranda ekonomiye kaynak aktarması gerekebilecektir. Burada karşımıza çıkan soru devletin bu sigortalama işlevini nasıl finanse edeceği. Bu açıdan iki seçenek mevcuttur. Bunlardan birisi devletin özel tahvil çıkararak bunları Merkez bankasına satması ve bu şekilde parasal genişleme yoluyla kaynak oluşturmasıdır. İkinci bir yol devletin IMF ye başvurarak milli gelirin en az % 5 ine tekabül eden 40-50 milyar dolarlık bir kredi kullanmasıdır. Türkiye'nin çok uygun şartlardaki bu kaynağı, bir genel felaket sigortası fonu için kullanması ve bu fondan salgından zarar gören tüm vatandaşların yararlanmasını sağlaması gerekecektir. Türkiye'de siyasi iktidarın da beslediği bir IMF alerjisi vardır. Ancak siyasi iktidar isterse IMF ye başvurunun gerekli ve yararlı olduğu konusunda taraftarlarını ikna edebilir. Aksi halde boş bir inat nedeniyle Türkiye'nin çok zor zamanlar yaşaması söz konusu olacaktır. Çünkü siyasi iktidarın çok sınırlı kaynak kullanarak aldığı tedbirler, sorunları ertelemekten ibarettir. Salgın nedeniyle talebi hızla azalan ve hata sıfırlanan malların üreticilerinin gelecekte şartlar normale döndüğünde faaliyetlerine devam edebilmelerinin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla devletin gerekli kaynakları tereddüt etmeden harekete geçirmesi gerekmektedir.

Devletin salgın döneminde yapacağı işlev, ahlak jandarmalığı yapmak değildir. Devlet, arz darlığı görülen alanlarda veya yeni ihtiyaçlar konusunda giriş engellerini ortana kalkmasına yardım eden, gerekirse alımlar yoluyla üretimi teşvik eden, malların standartlara uygun üretimini kolaylaştıran bir rol oynamalıdır. Ayrıca devletin böyle dönemlerde siyasi prim yapma amacıyla bedava mal dağıtarak ani talep kaymalarına neden olmaması ve aynı yardımlar yerine nakdi yardımlara ağırlık vermesi gerekmektedir.

Kamunun en önemli zafiyeti salgın hastalık gibi önemli konularda bile sorunu çözerken, siyasi rant sağlamaya öncelik vermesidir. Bu durumun yarattığı sakıncalı sonuçlardan birisi, merkezi devletin üstlenmesi gereken bazı mali sorumlulukları belediyelere, özel sektöre, özel bankalara ve genel olarak vatandaşlara bırakarak kendi harcamalarını daha görünür, daha ses getirir ve daha az riskli ve tartışmalı alanlara yönlendirmesidir. IMF kaynaklarıyla oluşturulacak büyük fon, devletin bu tür sakıncalı oyalama yöntemlerine girmesini de engellemiş olacaktır.